

ИВАН ВАЗОВ - „НЕМИЛИ-НЕДРАГИ“ „...И ЩЕ ВИКНЕМ: СМЪРТ ИЛИ СВОБОДА!“

Всеки народ има в историята си своите върхове и падения, с които се съизмерва силата на духа му пред изпитанията на времето. И българският народ не прави изключение. В бездната на робството най-силно се разгаря пламъкът на родолюбието у онези български синове, за които родината и нейната свобода са най-възвишеният идеал. Той придава смисъл и цел на живота им и те го следват с всеотдайност и решителност.

В своята повест „Немили-недраги“ Иван Вазов насочва читателското внимание към съдбата на българите емигранти, прокудени насила от България заради робската действителност, но свързали живота си изцяло с нейната съдба. Художественото действие въвежда в едно своеобразно общество, в което персонажите са онези „български юнаци“, „български орли“ и „герои“, които сега са облечени в „дрипи и слава“. Хъшовете са обречени да водят сурова борба за съществуването си сред чужд и негостоприемен свят, но са облъхнати от един свят идеал - освобождението на България.

Често бездомни и гладни, народните страдалци намират подслон в кръчмата на Странджата. При него те са добре приети, както в роден дом, където намират не само топла бобена чорба, но и утеха и добра дума. Когато страстите в наболелите им души се разгорещят и се разгорят остри спорове, единствено мъдрите слова на Странджата - най-стария и най-авторитетния сред хъшовете, могат да успокоят и да смирят буйната им кръв. С дълбоко и явно възхищение българите емигранти се отнасят към него, прекланят се пред славното му минало на герой, отдал всичко от себе си в името на свободата. Тези чувства се съдържат най-точно във възгласа на Македонски: „Да живее Странджата, храбрият наш знаменосец!“

Речта си старият хъш произнася по конкретен повод - като необходимост да помири разгневените емигранти, чиито представи за справедливост са провокирани в разпаления спор. В същото време обаче той дава израз на най-характерните чувства, възмущения и потребности на патриотите хъшове, на техните възвишени цели и възжелания. Думите на Странджата разкриват дълбокия смисъл на живота на хъшовете в чужбина и насочват читателя към същността на високите им идеали. Старият знаменосец осъзнава съвсем ясно кое е накарало тези български синове да напуснат родината си и да поемат тежкия кръст на мъченици в името на свободата на България. В неговите слова ясно личи страданието на родолюбивите българи емигранти, както и категоричното им желание да подпомогнат с всички сили и възможности борбата за независимост на така милото за сърцата им отечество. Старият хъш става изразител на характерните настроения и стремежи на революционно настроените емигранти, които търсят всякаква възможност да принесат живота си пред олтара на свободата. Странджата заявява, че „ако не днес, то утре ще удари пак часът“. В думите му зазвучава надеждата, че жадуваният миг ще настъпи скоро. Това изисква от тези предани синове на България да бъдат готови за часа, когато родината ще ги повика. Според Знаменосеца, особено важно е съзнанието у всеки един български революционер, че страданията, на които са подложени, и трудният им живот на емигранти имат своето оправдание, своя дълбок смисъл: „Братя, няма защо да жалим. Ако ние тука сме скитници и голтаци, в България нашите бедни братя са хилядо пъти по-зле.“ Старият хъш отбелязва в речта си, че народните синове, макар и в изгнание, притежават нещо, многократно по-ценно от имота - възможността да се чувстват свободни и: „Ние поне сме свободни. А като имаме свободата, имаме всичко.“ Според Странджата, явно свободата е най-необходимото условие за смислено човешко съществуване. Думите му не са просто утеха към хъшовете страдалци. Те са израз на дълбокото осмисляне на живота, както и на отношението към човешките ценности. Всичко, казано от Странджата, звучи убедително не само

заради неговия авторитет, но и заради богатия му жизнен опит. Той, който многократно е проявявал героизъм, който е изпитал сладостта на битката в името на родината, знае, че не имотът е толкова потребен на човека, колкото свободата. Ето защо той заявява, че не за пари проливат кръвта си най-добрите синове на България. Те се жертват за свободата на родината, като единствената им отплата ще бъде да я видят свободна. Това е изкупителната жертва на всичките им лишения, мъки, страдания, които им отрежда съдбата като чужденци, скитащи „немили-недраги“, далеч от обичаната родина България. Старият знаменосец ясно изразява убеждението си, че „Народ без жертви, не е народ!“ и че свободата може да се достигне единствено след скъпата жертва, която ще принесе всеки един от революционерите емигранти. Той смята, че да бъдеш хъш, значи „да се мъчиш, да гладуваш, да се биеш, с една дума да бъдеш мъченик.“ Градацията, която използва авторът, подчертава напрегнатата съдба на революционерите патриоти и въздейства особено силно като възприятие за техния подвиг. Всичко това се подсилва от съпоставката с „цял народ от роби“, безпомощни в страданията си, при това в собствената си родина.

Пламенните думи на Странджата издават неговото дълбоко възмущение в този миг на равносметка на хъшовския живот. Изразите, които очертават връзката с родината, дават представа за смисъла на живота. Те носят огън в сърцата си, вярват, че отечеството им има нужда от тях и че скоро ще настъпи часът, в който да покажат своя героизъм и всеотдайност към борбата. Самият Знаменосец е особено развълнуван от мисълта, че може би наистина е близо мигът, в който още веднъж ще издигне „левското знаме“ в Балкана и ще умре геройски, както подобава на истинския хъш. Затова с особен патос звучат думите му: „Нашите ръце няма да останат празни и нашите сърца ще затуптят, и ще викнем: смърт или свобода. И ще умрем в слава и в борба... Ще се бием още, братя мили! Ще се бием за свободата на България! Да живее България!“. Словата на Знаменосеца подчертават мечтата на хъша-герой да умре със слава в битка за свободата на родината, а не да издъхне „като куче“ в чуждата страна. Възклицанията в края на речта дават силен израз на най-съкровения чувства и мисли на героичните синове на България. Като потвърждение на това, че Странджата изразява действителните настроения и желания на хъшовската емиграция, е страшният и възторжен вик, който повтаря последните думи на Знаменосеца. Думите, които произнася той, предизвикват светлината от пламъка на чистия патриотизъм в очите на хъшовете. Тази вдъхновена реч довежда до едно особено благородство и решителност. Трогателните думи на стария хъш преобразяват не само лицата на останалите хъшове, но и променят тяхното настроение и самочувствие. Неслучайно във възприятията на Бръчков в този величествен миг революционерите изглеждат като „ висши същества, родени за страдания, за борба и за слава - не като другите смъртни...“. С това още веднъж се подчертава дълбоката смислова значимост на речта на Странджата, в която откриваме ключ към истинската същност на онези презрени страдалци, синове на България, които изцяло са посветили най-скъпото, което имат-живота си, на нейната съдба и на потребността тя да бъде свободна.

Тежката болест на Странджата обаче безмилостно отнема силите му. Смъртта без време го застига, без да е осъществил . възвишения си идеал. В последните мигове от живота на Знаменосеца, Бръчков дава най-вярната оценка на делото му. Той се възхищава от него и с преклонение стои край одъра на болния, защото разбира ясно, че героизъм е не само проявената храброст в славни битки, но и непрестанното мъченичество и жертвоготовност в името на отечеството. Вазов показва стоицизма на стария хъш, когато болестта се засилва. Единствено спомените поддържат духа му. Те са най-хубавото в неговите мъчителни последни дни. Душевното му благородство го заставя да благодари със сълзи на очи на младия Бръчков, защото носталгията го мъчи в тия последни за него часове: „Юначе, благодаря ти... благодаря..., че не ме остави. Ще умра при българин и ще има кой да ми затвори очите... А това е добро на чужда земя. О, отечество!“

Дълбоко затрогваща е картината, описваща смъртта на Странджата. Драматизмът в нея се гради върху няколко особено ярки детайла. Най-ценните реликви за Знаменосеца са не пари, а „мемоарът, издаден на 1867 година от Революционния комитет“, както и „къс вето знаме“, на което са останали думите: „или смърт“. С тях се прощава Странджата като с нещо много скъпо. Такъв изразителен и жертвоготовен патриотизъм, видян и почувстван от Бръчков, предизвиква душевното му вълнение и тази спонтанна искреност на признанието му: „Не, твоето име ще остане славно. Ти си един герой.“

Авторът ни прави съпричастни на делото и подвига на българските хъшове. Тяхната мъченическа съдба, както тази на Странджата, е само част от героичната саможертва на българския народ за национална свобода.

Иван Вазов обича да навлиза в най-съкровенията пластовете на българската историческа памет. Там той открива и възкресява от пепелта на забравата героичните примери на себеотрицание в името на България. Творецът с ярко патриотично самосъзнание е убеден, че с това съгражда националното самочувствие на българина и утвърждава високи примери за родолюбие и безкористна служба на родината.